

Форум Социална демокрация
Визии и опции за ЮИЕ

16

Ерхард Еплер

**Зората на новата ера
За необходимостта от изграждане
на социална демокрация в Европа**

**FRIEDRICH
EBERT**
STIFTUNG

Какво означава социалната демокрация в днешния глобализиран свят?
Какво означава социална демокрация?

Все още ли интересът на гражданите към политиката е налице?
Може ли той отново да бъде събуден?

Съвместими ли са икономическата динамика и социалната справедливост?
Кои конкретни политики се оказаха осъществими? Колко успешни бяха те?

Тези и други въпроси са значими и съществени за всички региони на света. С поредицата от публикации „Форум социална демокрация – визии и опции за ЮИЕ“ Фондация Фридрих Еберт желае да допринесе за дебата по тези теми в Югоизточна Европа. Публикациите ще бъдат придружени от форум в Интернет (www.forum-social-democracy.org). Каним всички читатели да участват активно в тези дебати.

Фондация Фридрих Еберт

Бюро България
Ул. “Княз Борис I” № 97
1 000 София
България

• Текстът е публикуван също и на сръбски,
македонски, албански и български език

• Можете да намерите всички текстове на
адрес в Интернет www.fes.rs

Съдържание:

Крайт на пазарно-радикалната ера.....	3
Пазарно-радикална хегемония вместо социална демокрация	4
Какво трябва да се направи?	6
Шитът на Ахил.....	7
Устойчив растеж	8
Социалдемократични основни ценности	10
Социална сплотеност	11
Социалдемократията и Европа.....	12

Ерхард Еплер

Зората на новата ера

За необходимостта от изграждане на социална демокрация в Европа

Ерхард Еплер е бивш федерален министър за икономическо развитие, основател и председател на комисията за основни ценности на ГСДП.

Краят на пазарно-радикалната ера

Когато доверието между големите банки намаля до толкова, че те вече не заемаха пари една на друга, освен ако държавата не им гарантираше, че ще си ги получат обратно, вярата, че е най-добре пазарите да бъдат оставени да се саморегулират, беше не само опровергана, тя стана за смях. Когато финансовата криза предизвика по-силно свиване на социалния продукт на много държави, в сравнение с нарастването му през последните няколко години, умря и обещанието, че пазарите трябва само да бъдат оставени да действат необезпокоявано и тогава неудържимо нарастващото богатство ще потече и към по-малко заможните. И когато тогава стана ясно, че пазарно-радикалният стремеж към данъчни намаления за държавите, които трябваше да спасяват своите банки и своята икономика с невероятни суми, не може да бъде взет насериозно, изглеждаше, че е дошъл краят на една ера, която във Великобритания беше започнала с Маргарет Тачър, а в Германия с писмото на Граф Ламбсдорф до Хелмут Шмит¹.

Приключи една ера, в която на държавата, а с това и на политиката, се вярваше все по-малко, а на пазарите все повече. Очевидно, обаче, държавата не беше излязла от употреба. Между другото, тя беше там, за да постави рамка на пазарите: правна, за да е ясно какво е позволено и какво не в конкуренцията между фирмите; социална, за да не остане трудът само един разходен фактор, а дейност на хора, които имат своите потребности и своето достойнство, гарантирано от конституцията; и накрая, екологична рамка, която трябва да се грижи за това едно поколение да не разруши естествените жизнени основи на следващото и по-следващото поколение.

Кой, обаче, трябва да постави началото на новата ера? От октомври 2009 г. в Германия сме свидетели на това, което се случва – и което навярно трябва да се случи, когато точно онези хора управляват или участват в управлението, които със своите догми ни доведоха до кризата и които сега вярват, че биха могли да наложат в силно задлъжнелите държави, като принуда на обстоятелствата, онова, което някога послужи като обещание: отслабване на държавата без обуздаване на пазарите, особено на финансовите. Тъй като в това правителство участват и няколко християндемократи, които разбраха по-добре сигналите на времето, не може да се стигне до съгласие нито за продължаване в същия дух, нито за ново начало, така че и на избирателите на тази коалиция не става ясно какво всъщност иска това правителство.

Ако се вярва на допитванията, то между-временен социалдемократите и зелените заедно биха могли да очакват спечелване на мнозинството в Бундестага, дори и без партия Левницата. Не защото избирателите сега отново се стичат на тълпи към социалдемократията, а защото зелените се доближават до 20-те процента. Кризата на европейската социалдемократия, обаче, не е приключила, защото Саркози, Меркел и Берлускони вече не са наясно. Там, където изследователите на общественото мнение питат избирателите дали са за минималните работни заплати или по-високи максимални ставки при данъка върху доходите, то в повечето европейски страни едно ясно мнозинство посочва отговорите, които се съдържат в програмата на социалдемократите. Това, обаче, все още не е основание да се гласува за тях. Дори и тогава, когато от консерваторите или либералите вече не се очаква много.

¹ Писмото от 9 септември 1982 г. до германския канцлер Хелмут Шмит, в което министърът на икономиката Ото Граф Ламбсдорф (СвДП) представя концепция за преодоляване на слабия растеж и справяне с безработицата, се смята за изходна точка за разрива на социално-либералната коалиция.

Пазарно-радикална хегемония вместо социална демокрация

Междувременно повечето социалдемократи са единодушни по въпроса защо това е така. В цяла Европа, разбира се, не в еднаква степен навсякъде, пазарно-радикалната вълна, която премина през цялото земно кълбо, беше обхванала и социалдемократическите партии, особено когато те бяха на власт. Не толкова, колкото консерваторите, още по-малко от някои либерали, но не и без последици.

Днес е лесно да ги упрекваме за това. Но когато в една медийна демокрация практически всички икономически редакции и 90 процента от политическите редактори са верни на определена доктрина, почти е невъзможно да се управлява последователно срещу това – освен ако не се примирим с факта, че следващите избори са изгубени с надеждата да бъдат спечелени по-следващите.

Най-късно през първото десетилетие на новия век пазарните радикали успяха дори да преформулират понятието реформа. Изведнъж „реформа“ вече не означаваше една макар и понякога малка стъпка към социална равнопоставеност. Сега реформа беше онова, което отстраняваше пазарните пречки, облекчаваше „икономиката“, намаляваше държавните разходи, предимно тези за социална сигурност. Ако някога за работниците и служителите защитата при уволнение беше важна реформа, то сега това беше нейното премахване, защото правилото *назначавай и уволнявай* трябваше да увеличи динамиката на икономиката, а с това и икономическия растеж. Какво се очаква да направи едно правителство, което ежедневно трябва да чете в почти всички вестници, че страната му е на опашката в Европа, че тук растежът е с почти един процент по-нисък от някъде другаде и затова безработицата е по-висока, само защото правителството отказва да извърши реформите, които някъде другаде били толкова благотворни. Така беше в страната

с най-големи икономически възможности преди Герхард Шрьодер да вземе решение за Агенда 2010.

Никой не се замисли по-задълбочено над влиянието на пазарно-радикалната хегемония върху социалдемократията от бившия лидер на Холандската работническа партия Вутер Бос. В реч, изнесена в Амстердам на 25 януари 2010 г., малко преди оттеглянето си, той обърна поглед назад към „Третия път“, за който той смяташе, че е открит в Холандия, преди Тони Блеър да му даде име: „Третият път - въведохме го в практиката, без да му сложим етикет.“

Това, казва Бос, което вълнуваше холандските социалдемократи, не беше само адаптиране: „Вместо за социална държава, която прави хората зависими, беше развита идеята за активиращата социална държава“ (Bos, 2010). Активиращата социална държава, която не допускаше децата на получателите на социални помощи – и на техните деца – да продължат да живеят от социални помощи, беше една идея, дошла от социалдемократията, както и от по-скоро леви политици като Ян Пронк. Но те не бяха очаквали, че междувременно ще трябва да се занимават с един друг, разюздан капитализъм: „Прогресивните от „третия път“ си легнаха, докато имаше разюздан контролиран свободен пазар, но се събудиха с едно развързано чудовище.“ Бос е достатъчно самокритичен, за да добави: „Но такъв ли беше действително случаят? Защото кой беше развързал чудовището?“ Никой не може да се наложи над това разюздано чудовище. „Работниците изгубиха сила спрямо фирменото ръководство. Правителствата изгубиха сила спрямо мултинационалните компании“ (Bos, 2010).

Тези, които не искаха да се примирят с това, трябваше да чуят, че всичко това е последица от глобализацията, от един неудържим процес, който нищо и никой не можеше да спре. Бос казва: „Прекалено дълго време неолибералите се опитваха да ни накарат да вярваме, че глобализацията е

анонимно и неизбежно движение, което ни се случи и от което не можеш да избягаш". (Bos, 2010). Резултатът беше онова, което пазарните радикали бяха планирали от самото начало: „(...) непрекъснато нарастваща англосаксонска икономическа система, непрекъснато намаляващ колективен сектор и все по-свободни пазари" (Bos, 2010).

Това, което прави речта на Бос толкова ценна за социалдемократите е, че тя ни позволява да участваме в неговия собствен процес на учене. Към това спада заключението му: „Постепенно се убедих, че понякога е по-лесно и по-добре да защитаваш обществените интереси от пазара, отколкото да се опитваш да обуздаеш пазара, за да не навредиш на обществените интереси" (Bos, 2010).

Бос не забравя също, че успехът и провалът на пазарните радикали имат и морална страна: „Човешкото достойнство е подкопано от непрекъснатия натиск на комерсиализацията върху обществената атмосфера, систематичното апелиране към първичните ни нужди да искаме повече, повече и повече и сега, сега и сега и постоянното засилване на индивидуалните интереси и емоции като единственото нещо, което носи щастие. В крайна сметка, това разрушава обществото, защото това прави хората безразлични един към друг [...]” (Bos, 2010). Егоизмът е присъщ на човека и не трябва да бъде демонизиран. Но какво се случва, когато той систематично бива подстрекаван, честван, издиган в модел? Вутер Бос е цитиран тук подробно, защото той, активният политик, който познава отговорността на управлението, ни обяснява как се е стигнало дотам, че пазарно-радикалната хегемония не само угнети и провокира съпротивата на социалдемократите в Европа, но също така ги заплени и ги накара да направят отстъпки, които днес още водят до слабо търсене на социалдемократични алтернативи на пазарния радикализъм.

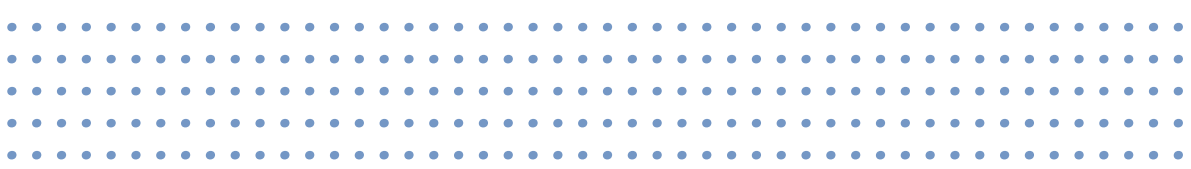
Може би към холандския анализ – поне под формата на въпроси – би могло да се

добави: Не беше ли фатално също, че пазарните радикали даваха вид на напълно прогресивни? Че взеха понятието реформа и го преобърнаха? Че с това засегнаха по изключително чувствително място някои социалдемократи, които все още искаха да бъдат прогресивни? И не поражда ли това въпроса дали социалдемократите през 21 век не трябва понякога да съхраняват с цялата си енергия някои неща, макар и критиците им да се преструват на прогресивни. Например солидарните системи в здравеопазването или прогресивния данък върху доходите, които са се доказали в продължение на повече от век.

Това поражда и друг въпрос: може ли разбирането за иновация да се използва в разработването на социалдемократични програми? В промишлеността техническата иновация е задължителна, тя се състои, независимо дали политика изисква това или не. А в политиката? Винаги ли там всичко, което е ново, превъзхожда съществуващото? Това, формулирано като твърдение, а не като въпрос, беше аргументацията на пазарните радикали. Не трябва ли отново да намерим ясни критерии за това какво разбираме под прогрес?

На Дрезденския партиен конгрес Зигмар Габриел посочи спешно необходимото за онова, което не само германските социалдемократи наричаха „нов център”: „Политическият център в Германия никога не е бил твърдо място, определена група в обществото [...] Политическият център в една страна винаги се е печелил от този, който в очите на мнозинството от хора има под ръка правилните въпроси и правилните отговори” (Gabriel, 2009, 6). Адаптирането към хегемониалното течение не води към центъра, а към политическа забрава и ненужност.

По-старите социалдемократи знаят, че имаше времена, през които социалдемократическите искания бяха понятни на малцина. Мнозинството искаше нещо друго и затова гласуваше по друг начин. Това беше дразнешо, но разбираемо. Днес, в

много европейски страни, мнозинството одобрява социалдемократичните представи и цели – за две трети от германците демокрацията е идентична със социалната демокрация, липсата на социална справедливост предизвиква съмнения в демокрацията – но една голяма част от това мнозинство не вярва, че социалдемократите могат да постигнат целите си. Немалко хора дори се съмняват, че те наистина го искат, други им признават добрата воля, но не и необходимата сила за налагане. Това има също нещо общо с нарастващия скептицизъм спрямо всяка политика. В Германия трима от четирима избиратели смятат, че нещата в страната не са справедливи. Но половината от тези три четвърти не вярва, че някоя партия може да промени нещо. Там, където хората вече не могат да си представят, че политиката променя нещо, левите партии страдат най-много.

Какво трябва да се направи?

Консерваторите не са много склонни да променят, а по-скоро да се грижат за това да царят ред и да върви икономиката. В известна степен те най-често могат да се справят с това. Но да създадат социална равнопоставеност, повече справедливост? Това би било добре, но е прекалено хубаво, за да е вярно. Ако към това добавим и загубата на доверие, породена от изказването на някои повлияни от пазарно-радикалната хегемония социалдемократи, че справедливостта на разпределението вече не е актуална тема, то не бива да се учудваме на слаби изборни резултати.

Какво трябва да се направи? Циниците биха могли да заложат на способността на хората да забравят бързо: след три години хората ще имат други спомени и други грижи. Съвестните интелектуалци биха могли да се аргументират, че има нужда от нова програма. Но германските социалдемократи приеха много преди изборната им загуба на 27.09.2009 г. новата „Хамбургска програма“, която не съдържа следи от пазарно-радикално мислене, не-

зависимо от факта, че и в предходната я Берлинска програма нямаше такава. Формиращите общественото мнение не четат партийни програми.

Така остава един път, който някой, който се гордее с политическия си реализъм, би могъл да отхвърли като наивен: бихме могли да преосмислим миналото си, да се изправим пред него, да признаем грешките си, но и да обясним как се е стигнало до там. Бихме могли да се опитаме да възстановим отново доверието си сред онези, които вече не ни вярват. Не като се опитаме просто да се оправдаем за онова, което се е случило, а като покажем какво може да породи в едно медийно общество тоталната хегемония на една идеология, която освен това се представя за наука. Това обаче, няма да стане без и външни критици също да вземат думата. Такова преосмисляне би могло да стане на национално или на европейско ниво, може би дори първо на национално и след това на европейско. Форум биха могли да бъдат фондациите, в Германия например Фондация Фридрих Еберт, или също някоя от църковните академии. Целта не бива да бъде някоя партия да се извинява. Това би влошило нещата още повече. Но ако от това излезе, че не са били правени само грешки и че грешките не са били дело на зловещи предатели, а на погрешими хора, които, ако го кажем с думите на Гьотевия Фауст „са се старали устремено“, но за съжаление не са „съзнавали правилния път“, то това дори би било от полза вътре в партията.

Ако резултатът от европейското преосмисляне бъде дузина общи тези за миналото и бъдещето, то това би могло да събуди, особено сред по-замислените наблюдатели, най-малкото нов интерес към една стара, но очевидно все още отзивчива, самокритична и открита партия.

Шитът на Ахил

В апогея на пазарно-радикалната ера в списъците с бестселъри в САЩ и Великобритания фигурираше една книга от 900 страници, която носеше необичайното заглавие *Шитът на Ахил*. Неин автор беше един умен историк, който е работил и като съветник на американския президент: Филип Бобит. Това, което не става ясно от заглавието, е, че книгата съдържа история на държавата, предимно тази от последните 500 години, и то с оглед на отношението между оръжейната технология, военната организация и държавната форма. Тоест, един привидно чисто научен труд.

Той придоби политическо значение поради това, че от своето изследване Бобит също направи заключение каква ще бъде държавата през 21 век, в действителност, каква можеше да бъде: пазарна държава (*market state*). В случая не са интересни трите различни форми на тази пазарна държава, които авторът различава, още повече че Бобит дава предпочитание на една от тях, а именно на *предприемаческата пазарна държава*.

Пазарната държава се различава от всички познати досега държавни форми по това, че вече не е пряко отговорна за хората, а само за функционирането на пазарите. Гражданите на тази пазарна държава трябва да се осланят на пазарите. Същите трябва да им предлагат възможности, възможно най-много и най-атрактивни. Тези, които знаят как да се възползват от тези възможности, не се нуждаят от допълнителна помощ, докато тези, които не са толкова добри и находчиви в това, имат лош късмет. Държавата не отговаря за тях.

Това може и да е приложимо за стоковия пазар и за много услуги, но при Бобит това важи и за пазара на труда, за образователния пазар и дори за пазара на сигурността. Пазарът на труда трябва да функционира, също и в условията на *назначавай и уволнявай*. За функционирането на пазара на труда е отговорна държавата. За тези, кои-

то останат ошетени при това, тя не отговаря. На образователния пазар за малко пари може да се получи недостатъчно образование, за повече пари по-солидно, а за много пари отлично образование. Тези, които нямат пари, не съществуват на пазара. Учудвашо е, че Бобит оставя в ръцете на пазара не само социалната сигурност, но и сигурността срещу престъпността. Тези, които искат да осигурят старините си, знаят телефонните номера на осигурителните компании, а тези, които не се чувстват сигурни у дома, знаят при коя агенция могат да си купят сигурност. Пазарната държава на Бобит се отказва дори от това, което от векове е ядрото на всяка държава: монопола върху използването на сила. Всичко се превръща в стока за продан, която неколцина могат да си позволят, а мнозина не.

Вероятно пазарната държава на Бобит нямаше да съществува никъде по света, дори и пазарният радикализъм да не се беше опровергал сам. Но Бобит домисля до край това, което други са формулирали само като прости основни правила: „Колкото по-малко държава, толкова по-свободни граждани“ или „Пазарът винаги е по-умен от политиката“.

В пазарната държава гражданинът се превръща в клиент. Като клиент на пазара той е цар. Като гражданин той няма какво повече да каже. Политиката не се забранява, но става безпредметна. Как от един парламент се очаква да дискутира образователната политика, когато всеки може – и трябва – да реши сам колко ще похарчи за образование? Никой парламент, никое правителство няма нужда да се притеснява също за полицията и вътрешната сигурност. Това, което трябва да се направи, се урежда между клиента и агенцията за сигурност. Със сигурност дотам не се е стигнало никъде и дотам няма да се стигне никъде, също и в САЩ. Но всички ние вървахме нататък. Когато в нашите общини доставчиците на комунални услуги, градски транспорт, водоснабдяване, бяха приватизирани, общинските съвети трябваше

да вземат все по-малко решения. И гражданите се превърнаха в клиенти, улеснени или ядосани, но вече нямаше смисъл да се обръщат към близкия си общински съветник. Той не можеше и да промени вече нещо. В Европа също бяха закрити полицейски участъци, докато браншът сигурност изживяваше бум.

Пазарната държава на Бобит може да ни помогне да скицираме държавата, която трябва да бъде отговор на пазарния радикализъм: това е държавата на гражданите. Те формират държавата, те носят отговорност за нея, те я подкрепят и тя е там за тях. Тази държава има задължението и естествено също правото – да гарантира да не се превърне в стока онова, което не бива да се превърща в стока. Образованието не е стока, която един може да си купи, а друг не, а човешко право, на което държавата е задължена да служи. Сигурността срещу престъпността не е стока, които някои могат да си позволят, а мнозина не, а дълг на държавата, насрещната услуга за нейния монопол върху използването на сила. Социалната сигурност също не е стока. Държавата на гражданите отговаря за осигуряването на достойни за човека условия на живот. В държавата на гражданите важи приматът на политиката, т.е. приматът на волята на нейните граждани. Това също е примат над законите на пазара.

Това означава също, че в случай на съмнение членовете на конституцията трябва да се наложат над резултатите на пазара. Ако например в Основния закон на Германия държавата се задължава да защита и защитава човешкото достойнство, тогава работни заплати, които не осигуряват препитанието, са недопустими като нарушение срещу човешкото достойнство, дори и пазарът да предлага за някои дейности само мизерно заплащане.

В една държава, в която гражданите са последна инстанция, същите имат правото да работят там, където смятат за правилно: в икономиката като предприемачи или

служители, като клиенти, като спестители и инвеститори, но също и във всички сфери на гражданското общество – в профсъюзи и асоциации, сдружения и партии, в църкви, синагоги и джамии.

В държавата на гражданите жизненото гражданско общество не е конкурент на държавата. То не може да я замести, но може да я стимулира, коригира, да предприема социални или педагогически експерименти и дори да запълва празноти, които държавните действия винаги подминават. Демократичната държава и гражданското общество се нуждаят един от друг. В оптималния случай те се укрепват взаимно.

Там, където гражданското общество иска да поеме своята част от отговорността, призивите за референдум стават по-силни. Той доближава гражданското общество до онези, които все по-често са определяни пренебрежително като „политическа класа“. Опасностите, които се крият в петициите и референдумите, могат да бъдат смекчени с едно разумно законодателство. Този, който иска да оживи, да ревитализира демокрацията през 21 век, не може да мине без референдум.

Устойчив растеж

Професор Майнхард Мигел винаги е принадлежал към политическите учени, които не губят контакта с практическата политика. Заслуга за това има неговата, непомрачавана с десетилетия, връзка с един от най-добрите и оригинални умове на германските християндемократи – Курт Биденхоф. Между другото, Мигел вече има свой собствен институт. Сега, във възраст, в която другите се наслаждават на заслужената си почивка, Мигел изненадва обществеността с еретически тези. Те се отнасят за една тема, по която доскоро имаше консенсус, но в същото време беше и тема табу: икономическия растеж.

Мигел очаква, също както и други, че икономиката в доближавашите се до раз-

витите индустриални държави страни като Китай или Бразилия ще расте още известно време, както и да се надяваме – също и в някои развиващи се страни. Шо се касае до индустриалните държави в Западна и Средна Европа, там приключва един - исторически аномален - период на бърз растеж. Разбира се, не внезапно, темповете на растеж, които вече от десетилетия се стабилизират, ще продължат да са такива, най-малкото ако от конюнктурните подеми и спадове се изчислят средно статистическите. Инструментите, с които досега с променлив успех се правят опити за стимулиране на растежа, намаление на данъците или кредитно финансирани конюнктурни, стимулиращи икономиката, програми, отпадат като опция при тази рекордна задлъжнялост на държавите. Но докато има растеж, той трябва да бъде използван за намаляване на задлъжнялостта, за отстраняване на замърсяването на природата и за справяне с катастрофи. Растежът вече няма да играе голяма роля за подобряване на качеството на живота на хората.

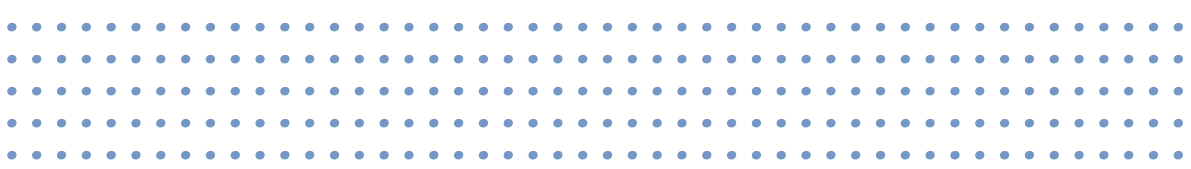
Не, Мигел не е против растежа. В някои части на света той е необходим и неизбежен. Той само смята, че е нереалистично европейските индустриални държави да разчитат на него. Това означава: който поставя икономическия растеж като политическа цел, по възможност като най-висока цел, или, като Ангела Меркел, като единствена цел, ще се провали. Разбира се, това не означава, че правителствата трябва да се стремят към „нулев растеж“. Това би било още по-безсмислено, отколкото да се цели растеж от три или четири процента. Ако в края на годината статистиците изчислят един или дори два процента растеж, това винаги е по-добре от същите проценти с отрицателен знак. Вече не може да се постигне успех на избори с хубавите плакати на различните партии за растеж или даже за подем на икономиката. И двете зависят повече от световната конюнктура, отколкото от националните правителства. Това в бъдеще ще стане толкова ясно, че повече никой няма да лепи такива плакати.

Но какви са последствията? Един безсмислен спор, т.е. за това дали растежът е нещо добро или лошо? Да се надяваме, че не. Въпреки всички факти, един спор за това как може отново да бъде стимулиран растежът? Това няма да ни бъде спестено. Но по никакъв начин няма да има практически последствия.

Може би социалдемократите биха могли да си спомнят, че те – както може да се прочете в Берлинската програма на ГСДП – преди избухването на пазарно-радикалната вълна вече веднъж са твърдели, че не е толкова важно колко расте, а какво расте. Тук в практиката ние сме много по-напред, отколкото в теорията. Ние не искаме да нараства употребата на старомодна енергия, а да се свие. Оттук следва, че трябва да нараства всичко, което намалява тази употреба. Ако днес в цяла Европа става въпрос за „зелен растеж“, то тогава това означава: трябва да има растеж на това, което спира влиянието на хората върху климата. Всичко, което ускорява климатичните промени, трябва да бъде свито.

Накратко: това, от което се нуждаем не е спор на икономистите – или на философите – за благославяне или отричане на икономическия растеж, а едно политическо обсъждане какво трябва на нараства и какво – не. Разбира се, при това ще бъде установено, че един широк спектър от стоки и услуги просто могат да бъдат оставени на пазара, при което политиката не трябва да настоява нито за растеж, нито за свиване. За политиката ще бъдат важни областите, при които ще са необходими по-бърз растеж или пък по-бързо свиване.

Тук също сме много по-напреднали в практиката, отколкото в теорията: когато Франк-Валтер Шайнмайер преди изборите през 2009 г. в Германия представи в един подробен документ какво трябва да се прави в следващите години, в него той не изискваше икономически растеж, а описа точно областите, в които трябва да бъде стимулиран растежът. Наред с възобновя-

емите енергии и други инвестиции, които трябваше да направят Германия *устойчива*, бяха преди всичко и услугите за човека. Като цяло, един впечатляващ каталог с избран, селективен растеж.

Дали като цяло ще има икономически растеж се решава на пазарите. Поради това, пазарните радикали имаха успех с тезата, че колкото по-нерегулирани са пазарите, толкова по-високи са процентите на растеж. Намаляването на данъците за предприятията би трябвало да ускори растежа. Един аргумент, на който беше трудно да се противостои. Накратко: който иска в статистиката за брутния вътрешен продукт да се появи положителен растеж, трябва да заложи на пазарите и да следва изискванията на икономическите босове. Това в повечето случаи има политически последствия, които противоречат на социалдемократическите възгледи. Желанието за растеж на едро беше един от лостовете, с които пазарните радикали вземаха превес над своите противници и искат и в бъдеще да имат превес. Там, където едно общество спори какво трябва да расте и какво по-добре не, то трябва да има смелост за повече политика. Става въпрос за това какво е по-добро за *държавата*. Който иска да си върне обратно предимството в политиката, трябва да води дискусиата за растежа по друг начин, отколкото досега. Не за една хилядна повече или по-малко в статистиката, а за спешно необходим, безвреден и вреден растеж. Не липсват критерии: какво ускорява, какво спира климатичните промени, кой растеж е *устойчив*, следователно издръжлив, продължителен. Кой растеж повишава качеството на живота, кой растеж му вреди?

Социалдемократични основни ценности

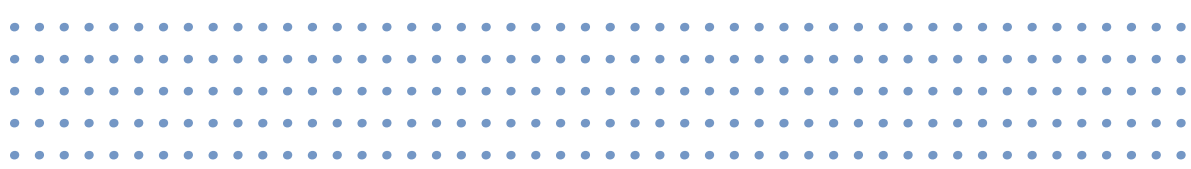
Когато европейските социалдемократи дискутират своето бъдеще, не могат да подминат ценностите, основните ценности, които от век и половина формират социалдемократическата политика. Това важи и за документа на Джон Крудас

и Андреа Налес (Cruddas, Nahles 2009). Фактът, че основните ценности обвързват европейските социалдемократи, е важен. В основата на всичко стои често модифицираната триада на Френската революция. На първо място, еднакво за всички, винаги е свободата (*liberte*), а на трето място солидарността (*fraternite*). Някои партии са запазили равенството (*egalite*), други са го заместили със „справедливост“, но не и без да обяснят къде справедливостта изисква равенство и къде не.

Триадата на Френската революция е не само основата на социалдемократите, но и въобще на европейската демокрация. Вероятно не само в Германия тези основни ценности се срещат и в програмите на християндемократите. Така и трябва да е. Те са общият фундамент.

Въпреки това, консерваторите интерпретират тези основни ценности различно от социалдемократите. Значителна разлика се открива предимно по отношение на това как трите основни ценности се отнасят една към друга. За консерваторите, а също и за либералите, преди всичко свободата и справедливостта (равенството) са в неразрешимо напрежение помежду си. Този, който иска прекалено много свобода, застрашава равенството. На практика е много по-важно следното: този, който реализира прекалено много равенство (социална справедливост), трябва да направи това за сметка на свободата. Следователно се касае за равновесие, при което вътре в тези партии остава спорен въпросът дали това равновесие е постигнато или не. Консерваторите поставят основните ценности върху балансираща люлка. Когато едната ценност е горе, другата трябва да е долу. Затова се търси тежест, която ще постави двете части на люлката на еднаква височина. Това равновесие винаги е неустойчиво, още повече че различните крила в партията търсят равновесието на различни места.

Социалдемократите винаги са гледали на това по различен начин. Според техния

опит, само правното равенство и социалната равнопоставеност – т.е. повече справедливост – са им дали възможността да направят нещо от свободата си, гарантирана в конституцията. За социалдемократите социална справедливост означава не по-малко, а повече свобода, в смисъла на реална, осезаема свобода. Така социалдемократите могат да дефинират справедливостта дори като „равна свобода“. Следователно, тук не става въпрос за балансираща люлка, а за два локомотива на един влак.

Същото важеше и важи за солидарността. Там, където се практикува солидарност, хората са по-свободни, те откриват нови пространства за свободна дейност. Днес психолозите знаят, че децата, които в семейството си са изживявали или практикували безусловна солидарност, се чувстват по-удобно и по-свободно при контакта си с други хора или институции.

Солидарността укрепва свободата. Солидарното общество, за което социалдемократите се застъпват, е свободно общество. С други думи: солидарността се основава на свободни решения на свободни хора. Болшинството от европейците иска солидарно общество. За социалдемократите трите основни ценности се подкрепят и допълват взаимно. Тук също сме по-близо от други до предизвикателствата на нашето време: там, където пропастта между богати и бедни става все по-дълбока, а обществата се разцепват, страхът от прекалено много социална равнопоставеност изглежда тривиален.

Това, което важи за справедливостта, е вярно и за една друга ценност, която е близка до триадата: сигурността. Не е вярно, че сигурността, било то социалната сигурност или сигурността срещу престъпността, непременно ограничава свободата. Преди сто години левият либерал Фридрих Науман е знаел обратното, когато е попитал партийните си другари каква полза има човек от всички права и свободи, ако не знае с какво ще живее през следващите четири седмици. Социалната сигурност прави хо-

рата свободни, свободни от страх, от лицемерие, но също и свободни за участие в обществения и политическия живот.

Не всички социалдемократи ще се съгласят с тезата, че това важи също за вътрешната сигурност. Не само онези, които познават големите градове в Латинска Америка, изживяват като прекрасно, безценно късче свобода възможността на стар човек да се разхожда на публично място по всяко време от деня, при нужда и в полунощ. Най-несправедливото и най-несвободното общество е онова, в което сигурността може да се купи само на цена, която малцина могат да платят. Монополът на държавата върху използването на сила създава свобода и подкрепя справедливостта. Ето защо, той е постижение на цивилизацията, което социалдемократите също трябва да защитават.

Не е задача на политиката да проповядва основни ценности. Но и политически слабо заинтересованите искат да знаят какви мотиви и ценностни представи стоят зад ежедневната политика. Социалдемократите имат успех там, където им се удаде да изведат практическите си действия от основните си ценности, да ги оценят и представят като малка, дори дребна стъпка към повече свобода, повече справедливост или повече солидарност. Доверието възниква там, където действията на политиката са видимо обвързани с ценности.

Социална сплотеност

През 21 век войните бяха и стават все по-редки, докато изблиците на насилие вътре в държавите все по-чести. Те са свързани най-често с разпадането на държави: много от тях вече не са в състояние да поддържат улиците си проходими, да изпращат учители в селата, да провеждат съдебни процеси без корупция. В повечето африкански държави полицаите са толкова мизерно заплатени, че без доходи от корупция те не биха могли да изхранват семействата си. Това често води дотам, че

те нямат желание да застрашават личния си живот, преследвайки престъпниците. Търговци, чиито пазари се плякосват пред очите на полицията, рекрутират свои собствени милиции, които от своя страна преследват всичко, което смятат за престъпно. Така се разпада държавният монопол върху използването на сила, насилието се приватизира и комерсиализира.

Фондът за мир² (The Fund for Peace) публикува всяка година Индекс на провалени държави (Failed States Index). В случая, обаче, той не прави разлика, както обикновено, между *failing states*, т.е. провалящи се държави и *failed states*, т.е. вече провалили се държави, по същество вече несъществуващи държави. Вместо това, той различава „застрашени“ и „много застрашени“ държави. За 2009 г. той е определил 35 държави, предимно в Африка и Южна Азия, като „много застрашени“. Почти всички държави от Латинска Америка спадат към „застрашените“. Разделението на обществото най-често предхожда приватизацията и комерсиализацията на насилието. Там, където милиони хора вегетират в бедни квартали, *barridas*, *favelas*, докато богатите се крият зад електрически огради в затворени комплекси (*gated communities*) и се охраняват от наемници, насилието - отдолу от бедняшките квартали и добре платеното отгоре – се приватизира, при което двете му форми бързо се уеднаквяват в жестокостта си. Броят на жертвите се увеличава. В нарковойната в Мексико умират повече хора отколкото в размириците в Афганистан, без да се броят осемте хиляди души, които изчезват безследно в съседната на САЩ страна.

Какво общо има това с бъдещето на социалдемократията? Това показва, че тези, които допуснат или предизвикат разделението на обществото, са не само на грешен, но и на крайно опасен път. Тези, които като Маргарет Тачър твърдят, че изобщо няма общество (“There is no such thing as society”, Thatcher, 1987), няма нужда да се притесняват за неговата сплотеност – до-

като накрая обществото се раздели по такъв начин, че приватизация на насилието стане неизбежна.

Ако пазарният радикализъм не се беше провалил икономически, по този начин той щеше да се разруши сам след няколко десетилетия. Свободните пазари също не функционират без държавен ред, без установено и наложено право. От друга страна, провалът на пазарният радикализъм щеше да сложи край на демокрацията и на правовата държава.

Днес, особено в Европа, е време за промяна на курса. Кризите през последните години засилиха готовността за това. Голямо болшинство споделя виждането, че обществата трябва да бъдат сплотявани чрез социална равнопоставеност. То обхваща профсъюзи и църкви, както и значителна част от консервативните партии и техните поддръжници.

Ако социалдемократите успеят да убедят това мнозинство, че именно при социалдемократите сплотеността на едно общество ще бъде в най-добрите, най-опитните ръце, те ще имат пред себе си огромно предизвикателство, но също така и голям шанс. Солидарното общество се оказва не само правилно и добро, но и страшно необходимо.

Социалдемократията и Европа

В Европа социалдемократите празнуваха формиращите си успехи в отделните национални държави. В тези национални държави те използваша инструментите на тези национални държави да правят политика в полза на тези национални държави. Както казва полският социолог Зигмунт Бауман, „държава, достатъчно силна да принуди икономическите интереси да уважават политическата воля на нацията и етичните принципи на националната общност“ (Baumann, 2009). Фактът, че в края на първото десетилетие на 21 век социалдемократите изживяват трудни времена, може да бъде обяснен с едно друго прозре-

² Вж <http://www.fundforpeace.org/>

ние на Бауман: „Но националните държави вече не са суверенни във всички аспекти на съвместния живот на собствената си територия“ (Baumann, 2009). Според Бауман, реалната власт е изчезнала от националната държава и е отишла в глобалното пространство (*global space*). Накрая Бауман констатира примирено: „Вече не е възможно да се конструира „социална държава“, която гарантира екзистенциална сигурност за всички в рамките на националната държава“.

Дори и тези, които смятат формулировките на Бауман за прекалено крайни, трябва да признаят, че националната държава е деградирана от големите мултинационални концерни и банки до нивото на „локация“, която трябва да се конкурира с други локации за инвестициите на глобално опериращия капитал. Ако данъчната и политика се посочи като причина за това да не се инвестира там или да се изтеглят съществуващи инвестиции оттам, тогава националната държава попада под натиск. В най-лошия случай тя става уязвима на изнудване.

При тези обстоятелства европейските избиратели често изискваха от социалдемократичните си политици повече, отколкото същите можеха да дадат при най-добро желание. Когато един финансов министър социалдемократ увеличи данъка добавена стойност и същевременно намали корпоративните данъци, то повечето негови избиратели счетоха това за несправедливо и нечувано. Ако финансовият министър беше казал: „Аз също считам това за несправедливо, но не ми остава нищо друго, ако не искам инвестициите да ни подминат или дори да бъдат изтеглени и по този начин да се увеличи безработицата“, той трябваше да се страхува от отговора на избирателите: „Тогавашо гласувахме за теб? Зашо изобщо те има?“ Всеки политик се страхува от подобни въпроси. Затова всички партии признават с неохота собственото си безсилие. Но това не прави нещата по-добри, а по-лоши, защото така възниква легендата за предателството: „Финансовият министър ни предаде!“ И тази легенда може да се проче-

те с големи букви върху плакатите, с които една лява партия парадирва по улиците.

Загубата на суверенитет, която се дебатират тук, е не толкова резултат на наредбите на Европейския съюз, колкото на глобализацията на пазарите, включително на финансовите пазари. Всъщност отговорът би бил глобализация на политиката, включително глобализация на социалдемократията. Днес това може да бъде една далечна цел, една мотивираща утопия, а не политическа задача за следващите години.

Европа, Европейският съюз продължава да съществува. Той е повече от голям и достатъчно силен за да устои на опитите за изнудване. Кой би повярвал на някого, който заплашва да подмине пазар от 500 милиона платежоспособни клиенти?

Трудността се крие в самата Европа. ЕС не е замислен като обща държава, а като общ пазар. Европейската комисия може да действа там, където става въпрос за отстраняване на пречки на този общ пазар и за забрана на деформации на конкуренцията. И тя го прави, не рядко прекалено усърдно. По отношение на възстановяването на инструментите в Европейския съюз, които са се изплъзнали от ръцете на националната държава, засега тя се оказва недееспособна.

Съветът на 27-те национални правителства отговаря за данъците. Един проект идва на дневен ред само когато всички 27 желаят това. Тоест не се случва нищо, въпреки че налагането дори само на общи горни и долни прагове при корпоративните данъци би сложило край на разрушителната конкуренция за най-ниски корпоративни данъци, която допринесе за задлъжняването на националните държави повече от спорните социални разходи.

Нищо чудно, че в Европа има социалдемократи, които роптаят срещу Европейския съюз и залагат на останките от национално-държавни компетенции. Ние трябва да използваме тези останки доколкото е възможно. Но в това няма бъдеще.

Фактът, че националната държава вече не е това, което беше, има предимството, че войната между европейци вече е напълно немислима. Затова пък в рамките на Европейския съюз националните интереси се защитават с нарастваща твърдост. Това само отслабва ЕС, особено когато в случая икономически най-силната държава изпъква сред останалите. Но само с ужас бихме могли да си представим възможността за разпадане на Европейския съюз. Това, което би останало, биха били само по-малко или повече безпомощни национални държави в един свят на гиганти.

Този, който наистина иска да прави политика, социалдемократична политика, трябва да заложи на Европа, на онзи Европейски съюз, чиято Комисия беше заразена от пазарно-радикалното мислене в по-голяма степен от повечето национални правителства. Може би е задача на едно цяло поколение да инсталира в ЕС политическите лостове, които националната държава изгуби, и да превърне ЕС дори в глобален актьор, способен да налага глобални правила. Досега, обаче, повечето социалдемократи в Европа не са разбрали и приели това като своя задача. На никои други

избори не участват толкова малко привърженици на социалдемократията както на европейските избори. Последниците от това могат да се видят в Европейския парламент.

Ако социалдемократията в Европа иска да има добро бъдеще, тя трябва да стане по-европейска, да стане видима и чуваема като европейска партия. След провала на пазарния радикализъм това би могло да стане лесно. Можем отново да започнем да установяваме общ език.

Социалдемократите могат бързо да се обединят около това, че се нуждаем от „социална Европа“. Тези, които желаят това, трябва първо да създадат една политическа Европа, Европа с инструментите и компетенциите, без които не може да се изгради социална Европа. Ян Никлас Енгелс и Геро Маас са изразили това по следния начин: „Социалдемократията се нуждае от повече Европа, а Европа, от своя страна, се нуждае от повече социалдемократия“ (Engels/Maaß, 2009). За да получи Европа повече социалдемократия, оставате ни да изградим една жизнеспособна европейска социалдемократия.

Литература

Bauman, Zygmunt (2009): »Reconnecting Power and Politics,« available at: <http://www.social-europe.eu/2009/11/reconnecting-power-and-politics> (accessed on 11.8.2010).

Bobbitt, Philip (2002): *The Shield of Achilles: War, Peace, and the Course of History*. New York: Alfred A. Knopf.

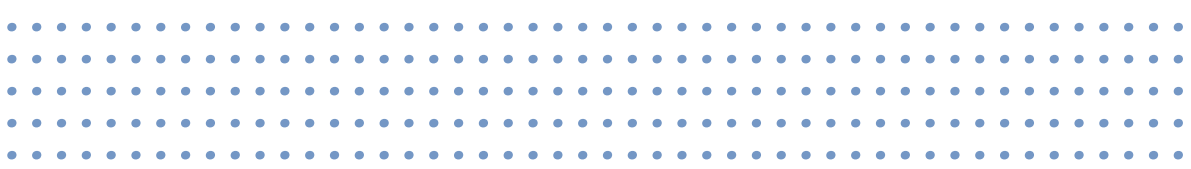
Bos, Wouter (2010): »Beyond the Third Way,« available at: <http://www.pvda.nl/binaries/content/assets/europanetwerk/engelse+site/Wouter+Bos+Beyond+the+Third+Way.pdf/Wouter+Bos+Beyond+the+Third+Way.pdf> (accessed on 11.8.2010).

Cruddas, Jon, and Andrea Nahles (2009): *Building the Good Society. The Project of the Democratic Left*. London: Compass. Available at: http://www.lwbooks.co.uk/journals/soundings/social_europe/building%20good%20society.pdf.

Engels, Jan Niklas, and Gero Maass (2009): »The Good Society Needs Good Social Democrats,« in *Good Society Debate*. Available at: <http://www.social-europe.eu/author/jan-niklas-engels-and-gero-maass/>(accessed on 12.8.2010).

Gabriel, Sigmar (2009): *Speech of the Chairman of the German Social Democratic Party Sigmar Gabriel at the spd party conference in Dresden on November 14, 2009*. Available at: http://www.spd.de/de/pdf/091113_rede_gabriel_bpt09.pdf (accessed on 11. 8.2010).

Thatcher, Margaret (1987): *Interview for Woman's Own* (»no such thing as society«). Available at: <http://www.margaretthatcher.org/document/106689> (accessed on 11.8.2010).

**До сега излезли издания на поредицата от публикации
„Форум социална демокрация – визии и опции за ЮИЕ“**

1.	Въздействията на ЕС върху Европейския социален модел и социалното единство Lothar Witte – Dr. Heinrich Sassenfeld
2.	Новата политическа икономия в европейската държава на благоденствието Patrick Diamond
3.	Европейски икономически и социален модел - географска карта на различните интереси Marius Busemeyer, Christian Kellermann, Alexander Petring, Andrej Stuchlik
4.	Социалдемократическа програма след разширяването на Европейския съюз Christoph Zöpel
5.	Унгарските вълнения – симптом на централноевропейската криза на присъединяването Michael Ehrke
6.	Социалната справедливост за 21 век група автори
7.	По пътя на преразгледания европейски модел Anthony Giddens
8.	Европа на регионите група автори
9.	Между стари рецепти и нови предизвикателства: Европейската левица трябва да се преориентира Ernst Hilebrand
10.	Печелившите от новия Европейски Договор Jo Leinen
11.	Гъвкава сигурност на трудовите пазари на Европа – тънката линия между гъвкавост и социална сигурност Inge Kaufmann, Alexander Schwann
12.	Финансовата криза и реакциите – какво се случи досега. Пет подхода в търсенето на изход Eric Helleiner
13.	От финансова криза до повратна точка Как “събпрайм кризата” в САЩ се превърна в световна и е на път да промени глобалната икономика Jacques Sapir
14.	Глобалната криза в европейската периферия Поглед от Централна и Източна Европа група автори
15.	Отдалечават ли се един от друг Европейският съюз и Балканите Björn Kühne

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**